

Голові спеціалізованої вченої ради
у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
доктору історичних наук, професору,
професору кафедри історії України
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
Комарніцькому Олександрю Борисовичу

ВІДГУК

офіційного опонента Срібняка Ігоря Володимировича, доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка на дисертацію Ляскович Тетяни Вікторівни на тему «Діяльність державних органів із матеріально-технічного забезпечення збройних сил УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)», подану до захисту в спеціалізовану вчену раду Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Актуальність теми дисертації. Дисертаційна робота Тетяни Вікторівни Ляскович присвячена дослідженню актуальної в науковому відношенні теми – діяльності державних органів із матеріально-технічного забезпечення збройних сил Української Народної Республіки. Вона належить до числа малодосліджених тем, вивчення яких має важливе науково-практичне значення. Справа в тім, що звернення до вивчення буремних років боротьби українського народу за власну національну державність набуває особливої актуальності в нинішній час, коли Україна в чергове змушена протистояти жорстокому і підступному ворогу – Москві – як то вже мало місце понад 100 років тому. Як і тоді, так і зараз питання забезпечення української армії усім необхідним для ведення бойових дій має першорядне значення, і великою мірою визначає їх перебіг. З огляду на це існують всі підстави для проведення певних історичних паралелей та узагальнень, які стосувались би управлінських рішень в царині постачання військ. Хоча військово-історична тематика, і зокрема різні аспекти функціонування Армії УНР останнім часом привернули увагу істориків, цілісного аналізу саме діяльності державних органів із матеріально-технічного забезпечення збройних сил УНР в історіографії здійснено не було, що дозволяє наголосити на її актуальності.

Якість одержаних результатів та повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях. Дисертаційна робота Т.Ляскович є завершеною та ґрунтовно розкриває проблему дослідження. Результати наукової роботи висвітлено у 25 публікаціях авторки, що свідчить про більш ніж достатню її наукову апробацію. Безперечним позитивом є чисельна участь дисертантки у

міжнародних та всеукраїнських конференціях із доповідями, що дозволило належним чином представити досліджувану Т.Ляскович тему науковому загалу.

Наукова новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень. Дисертація Т.В.Ляскович є важливим, самостійним дослідженням, з присутніми в ній переконливими, достовірними, обґрунтованими результатами, які повною мірою пов'язані з опрацьованими нею джерелами та підтверджені узагальненнями і оцінкою в рамках окремих розділів. Аналіз джерел та їх класифікація проведені на високому фаховому рівні, в історіографічному нарисі згадані та проаналізовані майже всі дотичні до цієї теми дослідження. Важливим є те, що дисертантка сформулювала обґрунтовані висновки, які істотно прояснюють дійсний стан справ з із матеріально-технічного забезпечення збройних сил УНР. Слід наголосити на тому, що дисертантка залучила до написання своєї роботи широке коло джерел, які зберігаються як в українських (центральных – ЦДАВО України, ЦДАГО України, ЦДА України, м. Львів) і обласних, так і одного зарубіжного архівосховища. Джерельна база дисертації була збагачена використанням матеріалів періодики та мемуарної літератури, що створило достатню підставу для отримання достовірних результатів дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих у дослідженні. Дисертантка логічно й переконливо обґрунтувала актуальність теми, доцільно визначила об'єкт, предмет, хронологічні та територіальні межі дослідження. Мета і завдання сформульовані чітко й переконливо. Сформульовані нею завдання сприяли заглибленню в суть основних дослідницьких опцій роботи, а наукові узагальнення – дозволили прояснити історичний контекст доби Українських визвольних змагань (1917-1921 рр.). Висновки дисертації містять цінні авторські міркування, які засвідчують те, що вище військово-політичне керівництво УНР виявляло стійкість і волю до перемоги, намагаючись об'єднати українське суспільство навколо ідеї незалежності України, але обмеженість військово-матеріальних ресурсів, якими диспонували Армія УНР та Військо Польське влітку, і особливо восени 1920 р., не дозволили переломити хід бойових подій на користь Києва.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Структура дисертації Т.В.Ляскович визначена метою та її завданнями. Дослідження складається із вступу, чотирьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків та додатків, містить рівнозначну анотацію українською та англійською мовами, перелік публікацій дисертантки за темою наукової роботи та належну апробацію, як результат її публікаційної діяльності. У першому розділі «Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження» дисертантка проаналізувала стан наукової розробки та джерельної бази теми, окреслила методологію свого дослідження. Використання широкого кола літератури засвідчує добру обізнаність з напрацюваннями попередників. Дисертантка поділила весь масив праць на чотири хронологічні періоди: 1) розвідки української діаспори; 2) дослідження радянських істориків; 3) праці сучасних вітчизняних дослідників; 4)

роботи польських учених. Запропонована Т.В.Ляскович періодизація не викликає заперечень і дозволяє погодитися з думкою дисертантки, що в сучасній українській і зарубіжній історичній науці до сьогодні ще відсутнє комплексне дослідження діяльності державних органів із матеріально-технічного забезпечення збройних сил УНР, і що така наукова розвідка дійсно є на часі.

Джерельна база дослідження (§1.2) представлена різноманітними документами, проте найчисленнішу та найважливішу групу джерел складають різноманітні за видами і походженням архівні документи (насамперед це матеріали ЦДАВО України – 320 архівних справ, на чому слід наголосити окремо!), важливим є й використання документів й інших архівосховищ України. Переважна їх більшість вперше вводиться дисертанткою до наукового обігу. Крім того, використані й інші види джерел (збірники документів, мемуари, енциклопедичні довідники), а також великий пласт тогочасної періодики, матеріали якої являють собою першокласне джерело. Важливим є те, що дисертантка критично співставляла інформацію, що була почерпнута нею з цих документів, що у свою чергу дозволило їй достовірно й неупереджено висвітлити обрану тему. Методологічний арсенал дисертації охарактеризований у §1.3, він є достатнім для розкриття заявлених завдань і теми і свідчить про належне оволодіння Т.В.Ляскович методологією дослідження.

У наступних трьох розділах дисертації виокремлюються важливі проблеми діяльності державних органів із матеріально-технічного забезпечення збройних сил УНР, і зокрема з організація постачання Армії УНР озброєнням, продовольством, фуражем та усім необхідним речовим спорядженням протягом 1919 р. (другий розділ дисертації). Ці ж аспекти були комплексно розглянуті у третьому розділі рецензованої роботи у часовому вимірі 1920 р., коли наслідком польсько-українського політичного порозуміння, що завершилося підписанням союзної міждержавної угоди (Польща – УНР), стало можливим залучити до організації Війська УНР ресурсну базу Речі Посполитої. Критично важливою для уряду УНР була й організація роботи медично-санітарної служби, що було продиктовано негідністю ефективного оперування, лікування та відновлення вояків-українців (четвертий розділ). До позитивних рис рецензованої дисертації слід також віднести уміщення значної кількості цінних в джерельному відношенні документів у додатках, що вимагало їх відповідної археографічної обробки, яка була успішно проведена дисертанткою.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Відзначаючи позитивні сторони рецензованого дисертаційного дослідження, вважаю доцільним висловити деякі зауваження і побажання:

1. Дисертанткою не були використані цінні, як на думку опонента, монографічні дослідження, опрацювання яких сприяло би повнішому розкриттю досліджуваної теми, зокрема: *Бойчак М. П., Лякіна Р. М.* Українські лікарі за кордоном (Польща 1920-1924, Чехословаччина 1922–1940 pp.). Київ, 2009; *Wiszka E.* Szósta Siczowa Dywizja Strzelecka Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej. Formowanie, szlak bojowy, internowanie 1920-1924. Toruń. 2012. Слід відзначити, що Дисертантка в тексті та списку використаних джерел та літератури (с.40, 256)

помилково вказує ім'я польського історика замість його прізвища (*К. Збігнев* – треба: *Збігнев Карпус* або *З.Карпус*), ім'я ще одного польського історика є подвійним – Ян Яцек Бруські.

2. Згадавши на с.44 як окрему групу джерел «покази допитів» (очевидно йдеться про протоколи допитів?), дисертантка ніяким чином не прокоментувала джерельну вартість отриманої з них інформації, а також взагалі уникла проведення їх аналізу. З контексту можна зробити висновок, що йдеться про «в'язничну сповідь» (напевно у форматі допиту) керівника філії Українського Товариства Червоного Хреста Є.Богуславського, проте відсутня інформація про свідчення інших діячів, що зазнали репресій та мали свідчити про свою діяльність на користь УНР. Також не зовсім зрозуміло, що мала на увазі дисертантка, коли на с.45 згадала про «20 примірників протоколів, які зберігаються у ф. 103 Держархіву Хмельницької області», можливо йшлося про 20 назв документів (протоколів)? Відзначаючи значний інформаційний потенціал ще однієї групи джерел – «рапортів і доповідей», Т.Ляскович наголосила на їх «новаторстві й оригінальності» у порівнянні з іншою документацією (с.48). Між тим такі окреслення абсолютно не можуть бути використані для характеристики як цього, так і інших видів джерел.

3. На с.72 дисертантка вдається до занадто категорично твердження про те, що «відсутність боєприпасів призвела до втрати боєздатності українських збройних сил у листопаді 1919 р., їх поразки та інтернування поляками», між тим це була лише одна з причин військових невдач Армії УНР, що були обумовлені цілою низкою причин як військово-політичного, так й економічного характеру. Ця думка звучить майже рефреном у дисертації – дослідниця на с.136 знову наполягає на тому, що через неотримання потрібної кількості боєприпасів Армія УНР «була розбита Червоною армією», між тим ця військова невдача українців не стала остаточною, як може здатися виходячи із таких – занадто категоричних суджень дисертантки. Як відомо – не менше значення на втрату боєздатності Армії УНР справили пошесні хвороби, які лютували у середовищі українського вояцтва – що також було проаналізовано дисертанткою. Відтак дуже відчутний дефіцит боєприпасів є лише однією, але не єдиною причиною несприятливого для українців розвитку подій у збройному протистоянні з білою і червоною Росією восени 1919 р.

4. Стан забезпеченості особового складу медичної допомогою був проаналізований дисертанткою на основі офіційних документів тих установ, які опікувалися його налагодженням, але йому бракує антропологічного виміру, тобто оцінок і суджень власне пораних вояків про ефективність їх лікування та післяопераційного догляду. Тому було би доцільним навести свідчення безпосередніх учасників тих подій, і зокрема – поручника 1-ої Запорізької дивізії Армії УНР Никифора Авраменка, який зазнав тяжкого поранення восени 1920 р. та мав проходити довгу і складну реабілітацію в шпиталях (див.: *Авраменко Н. Спомини запорожця. К. 2007*).

5. Досить контраверсійним є й інше твердження дисертантки, яка вважає (с.139), що «основною допущеною помилкою, яка нагадувала про себе увесь рік

збройної боротьби і призвела до поразки, виявилось непереозброєння військових частин на кшталт польських через весняні тріумфи і власну залежність від закордонних поставок». Але чи існувала реальна можливість для переозброєння для Армії УНР в тогочасних умовах? Та обставина, коли саме польська армія отримувала поставки західної зброї, закрило таку можливість для української, відтак саме зброя старих російських зразків, запаси якої на складах як в Україні, так і на теренах кількох європейських країн, а також й в руках українського населення були дуже значними. Як слушно зазначає Т.Лясович, можна було ще сподіватися й на трофейну (захоплену в більшовиків) зброю, хоча цей канал надходжень був досить непередбачуваний. Враховуючи тогочасну ситуацію на ринку озброєнь – зробити ставку на переозброєння Армії УНР означало залишити її взагалі без зброї, на що ані військово-політичне керівництво УНР, ані польський уряд не могли піти за жодних обставин.

6. Викликає внутрішній спротив й фраза дисертантки про те, що *«провідники Директорії УНР не вважали основним завданням вироблення структурованого механізму матеріально-технічного постачання збройних загонів республіканської армії»* (с.187). Голова Директорії УНР і Головний Отаман С.Петлюра повною мірою усвідомлював конечну потребу та всю важливість створення ефективного механізму матеріально-технічного забезпечення збройних сил УНР, проте на заваді цьому були тогочасна господарча ситуація, низька виконавська дисципліна, зовнішньополітична ізоляція та ін., які підважували всі його зусилля.

7. Також немає підстав говорити про *«децентралізацію влади»* в умовах її не завжди ефективної діяльності із забезпечення військ усім необхідним, а відтак *«передачу обов'язків народним управам»* (с.188). У цьому випадку йшлося лише про делегування повноважень центра місцевим органам (в умовах перманентних воєнний дій децентралізація влади була би самовбивчою акцією), і як слушно відзначає дисертантка, цей крок приніс позитивні наслідки.

8. На с.188 Т.Лясович класифікує *«курс на примусове вилучення харчів та одягу за гроші в громадян»* як цілком *«хибний»* – пояснюючи це дефіцитністю цього у громадян УНР, наслідком чого *«такі дії були приречені на провал і призвели до втрати основного постачальника»*. При цьому вона не враховує, що це був вимушений захід, до якого влада була змушена вдатися аби хоча би в мінімальній мірі забезпечити Армії УНР харчово-речове постачання.

9. Приймаючи тезу дисертантки про неефективність матеріально-технічного забезпечення Армії УНР мала надзвичайно тяжкі, а можливо навіть фатальні для успішного продовження нею збройного опору більшовикам наслідки, категорично не можна погодитися з подальшим висновком Т.Лясович про те, що армія *«втратила свою боєдатність, не становила великої небезпеки ворогу»* (с.190). Опинившись у таборах інтернованих Армія УНР принаймні протягом року зберігала свою боєдатність, підживлюючи своїми кадрами антибільшовицький партизансько-повстанський рух в Україні, а та обставина, що у 1922 р. більшовицька влада двічі проголошувала амністію для вояків Армії УНР з метою послабити їх єдність та заохотити слабкодушних до повернення в

радянську Україну – свідчило про те, що Москва з усією серйозністю ставиться до навіть поріділої на цей час військової організації УНР.

10. Такий саме – категоричний – внутрішній опір викликає й твердження дисертантки про те, що *«Польська Республіка не змогла забезпечити належне функціонування уряду збанкрутілої з обмеженою територією країни...»* (с.193). В умовах швидкоплинних військово-політичних подій Уряд УНР очевидно ж був обмежений в реалізації своїх повноважень і не міг реалізувати свої функції на окупованих українських землях, проте щоразу відновлював свою юрисдикцію на звільнених територіях, діючи у порозумінні з польською владою. Зрозуміло, що в умовах такого польсько-українського «дуалізму» траплялися різні непорозуміння і навіть конфлікти, проте польська військова влада в переважній більшості випадків толерувала свого союзника, бо сама Польща була зацікавлена в існуванні УНР як союзної їй держави. Нарешті неприйнятним є окреслення УНР як *«збанкрутілої з обмеженою територією країни»*, бо втрата нею своєї власної території настала через війну на знищення, яку розпочала проти УНР більшовицька Росія. Вичерпання УНР усіх своїх авуарів було обумовлено тим, що майже всі кошти витрачалися для продовження збройної боротьби із підступним загарбником, і відтак окреслення *«збанкрутіла»* є цілком невідповідним і не може бути прийнята опонентом. Навіть з огляду на всі прорахунки вище військово-політичне керівництво УНР, і зокрема голова Директорії УНР С.Петлюра і члени уряду не заслужили на такі тяжкі докори, а УНР – на окреслення *«збанкрутіла»!*

11. У запропонованому дисертанткою списку скорочень (с.21-22) присутні невластиві аббревіатури, наведення яких у тексті дисертації дещо ускладнює його розуміння, у т.ч.: ОКГДВ (особливий комітет громадянської допомоги війську), ПВПНУ (продовольчий відділ повітової народної управи) та деякі інші. Запроваджувати такі скорочення як *«артсклеп»* (артилерійський склад), *«санавто»* видається недоцільним.

12. Деяким авторським судженням бракує стилістичної відточеності. До приміру фразу *«На високому рівні медичне обслуговування українських бійців у 1920 р. оцінює Я. Тинченко [690], який справедливо завдячує Польщі та країнам Антанти за підтримку позитивної тенденції лікарської справи»* (с.35-36) належалося би подати в такій редакції: *«На думку Я.Тинченка, медичне обслуговування вояків Армії УНР у 1920 р. перебувало на досить високому рівні, але цим слід було завдячувати організаційно-ресурсній допомозі, яка була надана Польщею та країнами Антанти»*. Недоцільним видається й позиціонування О.Удовиченка як *«видатного генерал-полковника Дієвої армії УНР»*, бо він завершив свою службу в Армії УНР в ранзі генерал-хорунжого, і залишаючись одним з найавторитетніших фронтовиків-ветеранів тим не менш не набув статусу *«видатного»*. До невластивих конструктів, використаних у тексті слід віднести: *«зараження пошестями»* (мало би бути: зараження пошесними хворобами); *«матеріальна спадщина Директорії УНР від Української Держави»* (мало би бути: зброя, військові строї та амуніція, що були накопичені на військових складах за часів Української Держави, і які були перебрані Директорією УНР

після приходу до влади); «перетворення повстанської маси чоловічого контингенту в підпорядковану їй армію» (с. 38); не можна вважати науково вивіреною конструкцією «перегукується думка». У на загал добре лексично відпрацьованій роботі Т.Ляскович кількаразове трапилися русизми: «у роботі відповідальних органів за обмундирування особового складу» (с.24), *військовослужбовці* (що є калькою з російської – *военнослужащие*).

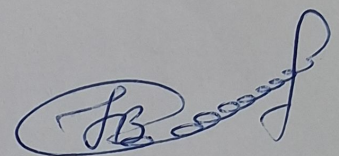
13. Не уникла дисертантка й декількох неточностей у тексті, зокрема на с.18 (список публікацій) наведена стаття авторки (№ 23): Ляскович Т. Матеріальна допомога польської держави у формуванні Другої стрілецької дивізії армії УНР (лютий – квітень 2022 р.) підкреслення моє – І.С. Згадана дивізія мала усталену назву – «2-га Волинська стрілецька дивізія». На с.84 дисертантка згадує про представника Інтендантської управи Дієвої армії УНР Падалкє (очевидно слід писати Падалко), журнал «Табір» видавався під назвою «Табор» (с.52).

Проте зауваження і рекомендації, висловлені у цьому відгукові, не впливають на загальну високу оцінку дисертаційного проекту Т.Ляскович.

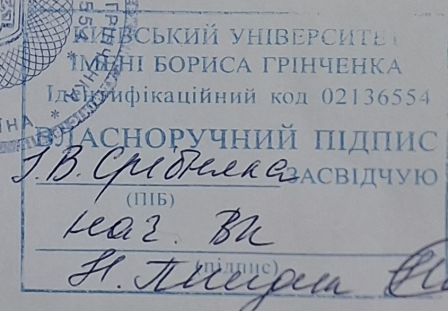
Загальний висновок та оцінка дисертації з урахуванням дотримання її авторки академічної доброчесності.

Дисертація Тетяни Вікторівни Ляскович на тему «Діяльність державних органів із матеріально-технічного забезпечення збройних сил УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)» є завершеною і самостійною кваліфікаційною роботою, і являє собою гідний підсумок її дослідницької та публікаційної діяльності. Рівень її оригінальності (97,57%) також засвідчує цінність даної роботи. На підставі проведеного рецензування, результати якого зафіксовані у цьому відгуку, вважаю, що дисертаційна робота Тетяни Вікторівни Ляскович на тему «Діяльність державних органів із матеріально-технічного забезпечення збройних сил УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)» відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія» та вимогам порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктор філософії у закладах вищої освіти, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами від 21 березня 2022 р. № 341) п. 6 і 7 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р., а відтак Тетяна Вікторівна Ляскович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент –
Завідувач кафедри всесвітньої історії
Київського університету імені Бориса Грінченка
доктор історичних наук, професор

І. В. Срібняк

1.12.2023р.